

2.2. Форми державної допомоги суб'єктам підприємництва: актуальні питання правового регулювання

Як свідчить досвід сучасних іноземних держав (Німеччина, Італія, США), вагоме значення для успішного розвитку підприємництва в країні має повсякчасна й стабільна державна підтримка суб'єктів господарювання. В Україні вже доволі тривалий час спостерігається соціально-економічна криза, в умовах якої все більшої актуальності набувають питання, пов'язані із дослідженням вже існуючих методів, форм та способів підтримки суб'єктів підприємництва, а також пошуку шляхів стимулювання економічного зростання.

Згідно зі ст. 16 Господарського кодексу України¹ (далі – ГК України) держава може надавати суб'єктам господарювання підтримку у вигляді: а) дотацій (на підтримку виробництва життєво важливих продуктів харчування, на виробництво життєво важливих лікарських препаратів та засобів реабілітації осіб з інвалідністю, на імпорتنі закупівлі окремих товарів, послуги транспорту, що забезпечують соціально важливі перевезення, а також суб'єктам господарювання, що опинилися у критичній соціально-економічній або екологічній ситуації, з метою фінансування капітальних вкладень на рівні, необхідному для підтримання їх діяльності, на цілі технічного розвитку, що дають значний економічний ефект, а також в інших випадках, передбачених законом); б) компенсації або доплати сільськогосподарським товаровиробникам за сільськогосподарську продукцію, що реалізується ними державі. З наведеного вбачається, що державна підтримка суб'єктів господарювання має фінансовий характер (надається у формі дотацій, компенсацій та доплат), а також законодавець визначає закритий перелік форм такої підтримки суб'єктів господарювання. При цьому для дотацій як однієї з форм держпідтримки чітко визначене її цільове призначення. Що ж стосується компенсацій та доплат, вони можуть надаватися лише окремій категорії суб'єктів господарю-

¹ Господарський кодекс України від 16 січ. 2003 р. № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.

вання – сільськогосподарським товаровиробникам, які реалізують сільськогосподарську продукцію державі.

Інші види державної підтримки закріплені у Законі України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні»¹. У ст. 15 вказаного нормативно-правового акта зазначено такі види державної підтримки: фінансова, інформаційна, консультаційна підтримка, у тому числі підтримка у сфері інновацій, науки і промислового виробництва, підтримка суб'єктів малого і середнього підприємництва, що провадять експортну діяльність, підтримка у сфері підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації управлінських кадрів та кадрів ведення бізнесу. З огляду на викладені законодавчі приписи, можна зробити висновок, що «державна підтримка малого і середнього підприємництва» за своїм змістовим наповненням є більш широкою категорією, аніж «державна підтримка суб'єктів господарювання». Проте, на наше переконання, такий висновок є неприпустимим, оскільки державна підтримка суб'єктів господарювання є родовим поняттям відносно державної підтримки суб'єктів малого і середнього підприємництва.

Крім того, слід відзначити й відмінності у розмежуванні підтримки суб'єктів господарювання. Зокрема, у ГК України закріплено засоби державної підтримки, а у аналізованому законі – види. З урахуванням семантичного тлумачення позначених категорій, робимо висновок про їх нетотожність. У межах одного виду підтримки можуть застосовуватись різні засоби. Таким чином, детально не зупиняючись на розгляді цих термінів, констатуємо, що наразі приписи господарського законодавства потребують подальшого доопрацювання. Як відомо, чіткість, ясність та узгодженість нормативно-правових актів виступає одним з базових правил юридичної техніки, при застосуванні яких забезпечується якість як самих нормативно-правових актів, так і їх правозастосування.

Окрім державної підтримки для суб'єктів підприємництва передбачено й надання вказаним суб'єктам державної допомоги. Наразі

¹ Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні: Закон України від 22 берез. 2012 р. № 4618-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4618-17>.

відповідно до Закону України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання»¹ (далі – Закон № 1515) державна допомога полягає у передачі ресурсів держави чи місцевих ресурсів окремим суб'єктам господарювання, а також у втратах доходів відповідних бюджетів. У ст. 4 позначеного закону формами державної допомоги суб'єктам господарювання є: 1) надання субсидій та грантів; 2) надання дотацій; 3) надання податкових пільг, відстрочення або розстрочення сплати податків, зборів чи інших обов'язкових платежів; 4) списання боргів, включно із заборгованістю за надані державні послуги, списання штрафних санкцій, компенсація збитків суб'єктам господарювання; 5) надання гарантій, кредитів на пільгових умовах, обслуговування кредитів за пільговими тарифами; 6) зменшення фінансових зобов'язань суб'єктів господарювання перед фондами загальнообов'язкового державного соціального страхування; 7) надання, прямо чи опосередковано, суб'єктам господарювання товарів чи послуг за цінами нижче ринкових або придбання товарів чи послуг суб'єктів господарювання за цінами, вище ринкових; 8) продаж державного майна за цінами, нижче ринкових; 9) збільшення державної частки в статутному капіталі суб'єктів господарювання або збільшення вартості державної частки на умовах, неприйнятних для приватних інвесторів. Як бачимо, перелік закріплених форм державної допомоги суб'єктам підприємницької діяльності у Законі № 1515 є достатньо розгалуженим й суттєво відрізняється від тих форм, що закріплені у ГК України та інших актах господарського законодавства.

На підставі аналізу актів господарського законодавства² можемо констатувати, що поняття «державна підтримка» та «державна допомога» не є тотожними. Як вбачається, вони різняться за змістовим наповненням: державна допомога, на наш погляд, є більш вузькою за

¹ Про державну допомогу суб'єктам господарювання: Закон України від 1 лип. 2014 р. № 1555-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1555-18>

² Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15>; Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні: Закон України від 22.03.2012 р. № 4618-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4618-17>; Про державну допомогу суб'єктам господарювання: Закон України від 01.07.2014 р. № 1555-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1555-18> та ін.

змістом і передбачає лише фінансову допомогу – передачу коштів, акумульованих у відповідному бюджеті або за рахунок інших ресурсів держави чи місцевих ресурсів, а також втрати доходів відповідних бюджетів. «Державна підтримка» – більш широка категорія, нею охоплюється будь-яка підтримка суб'єктів господарювання, окрім фінансової. Зокрема, йдеться про інформаційну, консультативну та організаційно-управлінську підтримку.

У межах цієї монографії ми зупинимося на розгляді найбільш розповсюджених способів державної допомоги суб'єктів підприємництва – надання податкових пільг та відстрочення або розстрочення сплати податків, зборів чи інших обов'язкових платежів. Вказані форми допомоги мають різну правову природу та особливості реалізації. Слід звернути увагу на те, що чинне податкове законодавство України, у якому власне й закріплено поняття й види податкових пільг, визначає специфіку їх надання за кожним окремим податком та збором, а також визначено загальний порядок розстрочення/відстрочення податкових платежів¹, не містить таких категорій, як «державна підтримка», «державна допомога». У Податковому кодексі України (далі – ПК України) немає жодних згадувань про вищенаведені засоби як підтримку суб'єктів господарювання.

Відповідно до ст. 30 ПК України, податкові пільги становлять собою передбачене податковим та митним законодавством звільнення платника податків від обов'язку щодо нарахування та сплати податку та збору, сплата ним податку та збору в меншому розмірі за наявності законодавчо визначених підстав. При цьому до таких підстав віднесено особливості, що характеризують певну групу платників податків, вид їх діяльності, об'єкт оподаткування або характер та суспільне значення здійснюваних ними витрат². Показово, що у фінансово-правовій науці зміст податкових пільг визначається порізному. Так, О. О. Жданов визначає податкову пільгу як «повне або часткове звільнення від прибуткових податків». Таке твердження

¹ Див.: ст. 30 та ст. 100 Податкового кодексу України від 02 груд. 2010 р. № 2755-VI. URL:<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.

² Ст. 30 Податкового кодексу України від 02 груд. 2010 р. № 2755-VI URL:<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.

вбачається доволі дискусійним з огляду на те, що: (1) у п. 30. 9 ст. 30 ПК України передбачено, що пільги можуть надаватися не лише шляхом звільнення від сплати податків та зборів, а й через: а) податкове вирахування (знижку), що зменшує базу оподаткування до нарахування податку та збору; б) зменшення податкового зобов'язання після нарахування податку та збору; в) встановлення зниженої ставки податку та збору; (2) навряд чи слушними є міркування стосовно того, що податкові пільги стосуються лише «прибуткових податків». На нашу думку, податкові пільги у формі, визначеній законодавчо, визначаються не лише за вказаними податками, а за всіма податками і зборами, які встановлені у податковій системі держави.

По-іншому міркує В. І. Гурєєв, який зазначає, що податкова пільга – це встановлена законом складова частина системи оподаткування, яка забезпечує фінансово-економічне стимулювання підприємницької діяльності платника податків шляхом полегшення тягарю податкових зобов'язань¹. Такий підхід вбачається слушним в контексті того, що податкові пільги є видом податкових стимулів для платників податків. Проте, таке стимулювання може стосуватися не лише підприємницької діяльності платників податків (наприклад, пільги з податку на доходи фізичних осіб тощо). У той же час, розглядаючи податкові пільги як форму державної допомоги суб'єктам господарювання, йдеться саме про господарську діяльність, у тому числі й підприємницьку.

Вбачаються слушними міркування висловлені Д. А. Кобильніком. Науковець визначає податкові пільги як повні або часткові звільнення платників податків та зборів від їх сплати, що надаються на підставі особливостей статусу відповідних суб'єктів або особливості їх діяльності і залежать від певного терміна часу². Погоджуємося із вченим, що незалежно від виду податкові пільги у певній мірі (повністю чи частково) передбачають звільнення платника податків і зборів від сплати вказаних платежів. Таким чином, підтримка суб'єктів підприємництва за допомогою застосування податкових пільг виявляється у зменшенні сум податкових платежів, які мають бути сплачені плат-

¹ Гурєєв В. И. Налоговое право. Москва. Экономика, 1995. С. 16.

² Кобильнік Д. А. Правове регулювання пільг при оподаткуванні: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2002. С. 68.

ником податків, або взагалі у відсутності обов'язку зі сплати відповідного платежу.

Переконливими, на нашу думку, є міркування Є. Ю. Шаптала, який розглядає податкові пільги не як форму (спосіб) допомоги суб'єктам, а як вид податково-правових стимулів¹. На перший погляд можна зробити висновок щодо відсутності єдиного знаменника у державної допомоги суб'єктам господарювання та стимулів для платників податків. Разом із тим вказані правові явища мають спільні характеристики – вони спрямовані на підтримку відповідних суб'єктів та заохочення. Вважаємо конструктивним виокремлення таких ознак податкових пільг: а) законодавчо встановлені підстави для застосування та види податкових пільг. При цьому обов'язковим є урахування вимог законодавства України про захист економічної конкуренції виключно ПК України, рішеннями Верховної Ради Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування, прийнятими відповідно до нього; б) метою застосування є зниження податкового навантаження на платників податків; в) стосуються лише однієї складової податкового обов'язку – сплати податків чи зборів (пільг з податкового обліку чи подання податкової звітності законодавством не передбачається); г) виступають одним із проявів забезпечення балансу інтересів зобов'язаної та владної сторони у податкових правовідносинах; д) є правом відповідного платника податків, для реалізації якого потребується виконання певних дій, визначених законодавством (підтвердження наявності умов, за яких надається відповідна податкова пільга)².

Зупинимося більш детально на розгляді останньої характеристики. Дійсно, відповідно до ст. 30 ПК України використання податкових пільг – право платника податків. При цьому він вправі використовувати податкову пільгу з моменту виникнення відповідних підстав для її застосування і протягом усього строку її дії³. На суб'єкта господа-

¹ Шаптала Є. Ю. Податкові пільги як різновид податково-правових стимулів. *Право та інновації*. 2018. № 3 (23). С. 71

² Див.: Шаптала Є. Ю. Податкові пільги як різновид податково-правових стимулів. *Право та інновації*. 2018. № 3 (23). С. 71 – 72.

³ П. 30.3 ст. 30 Податкового кодексу України від 02 груд. 2010 р. № 2755-VI URL:<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.

рювання також покладається обов'язок самостійно обліковувати суми податків та зборів, не сплачені до бюджету у зв'язку з отриманням податкових пільг¹. Порядок обліку таких коштів регламентовано постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку обліку сум податків та зборів, не сплачених суб'єктом господарювання до бюджету у зв'язку з отриманням податкових пільг» від 27 грудня 2010 р. № 1233². Згідно з приписами вказаного нормативно-правового акта суб'єкт господарювання, який не сплачує податки та збори у зв'язку з отриманням податкових пільг, веде облік сум таких пільг та складає звіт про суми податкових пільг за встановленою формою. Такий звіт подається суб'єктом господарювання за три, шість, дев'ять і дванадцять календарних місяців за місцем його реєстрації протягом 40 календарних днів, що настають за останнім календарним днем податкового періоду³. Отже, обов'язок з подання звітності про використання податкових пільг у відповідному податковому періоді виникає лише за умови реалізації суб'єктивного права платника податків на застосування позначеного засобу державної допомоги суб'єктів підприємництва. Якщо ж суб'єкт господарювання пільгами не користується, то такий звіт не подається.

Слід відзначити, що у контролюючих органів, зокрема у ДФС України, також виникають певні обов'язки, пов'язані із застосуванням платниками податків податкових пільг. В цій ситуації йдеться про: (1) складання зведеної інформації про суми податкових пільг юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців та визначення втрат доходів бюджету внаслідок надання податкових пільг⁴; (2) здійснення контролю

¹ П. 30.6 ст. 30 Податкового кодексу України від 02 груд. 2010 р. № 2755-VI URL:<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.

² Про затвердження Порядку обліку сум податків та зборів, не сплачених суб'єктом господарювання до бюджету у зв'язку з отриманням податкових пільг: постанова Кабінету Міністрів України від 27 груд. 2010 р. № 1233. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1233-2010-p>

³ П. 2,3 Порядку обліку сум податків та зборів, не сплачених суб'єктом господарювання до бюджету у зв'язку з отриманням податкових пільг: постанова Кабінету Міністрів України від 27 груд. 2010 р. № 1233. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1233-2010-p>

⁴ П. 30.7 ст. 30 Податкового кодексу України від 02 груд. 2010 р. № 2755-VI URL:<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.

за правильністю надання та обліку податкових пільг, а також їх цільовим використанням, за наявності законодавчого визначення напрямів використання (щодо умовних податкових пільг) та своєчасним поверненням коштів, не сплачених до бюджету внаслідок надання пільги, у разі її надання на поворотній основі¹. У разі нецільового використання податкових пільг чи несвочасного їх повернення контролюючі органи мають застосувати забезпечувальний захід податково-правового примусу й повернути грошові кошти до відповідного бюджету з нарахуванням пені в розмірі 120 відсотків річних облікової ставки Національного банку України. Таким чином, держава, надаючи суб'єктам господарювання допомогу у вигляді податкових пільг, наділяє їх й відповідними додатковими обов'язками, невиконання яких створює певні перепони у практичній реалізації вказаної форми державної підтримки господарюючих суб'єктів.

За текстом ми вже підкреслювали, що підтримка суб'єктів господарювання шляхом надання податкових пільг є правом останнього, а отже – він самостійно приймає рішення стосовно необхідності його реалізації. Показово, що ПК України передбачає можливість платника податків відмовитися від використання податкових пільг. Так, згідно з п. 30.4 ст. 30 вказаного акта, платник податків вправі відмовитися від використання податкової пільги чи зупинити її використання на один або декілька податкових періодів. Податкові пільги, не використані платником податків, не можуть бути перенесені на інші податкові періоди, зараховані в рахунок майбутніх платежів з податків та зборів або відшкодовані з бюджету. У той же час на практиці відсутні будь-які дієві механізми (порядок, процедура, підстави) щодо відмови суб'єкта від такої державної підтримки чи зупинення використання податкових пільг. На нашу думку, відсутність відповідного нормативного закріплення положень стосовно вищевказаних питань не дозволяє платникам податків повною мірою реалізувати свої права. Фактично, за такого підходу суб'єкт господарювання повинен або використовувати чіткі законодавчі приписи, які стосуються застосування податкових пільг, або ж «тримати свої права на підтримку та

¹ П. 30.8 ст. 30 Податкового кодексу України від 02 груд. 2010 р. № 2755-VI URL:<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.

податкові стимули при собі», оскільки чинне податкове законодавство наразі є колізійним та неузгодженим. Для усунення вказаних недоліків вважаємо за необхідне внести зміни до ПК України й закріпити порядок відмови чи зупинення від застосування податкових пільг.

Ще однією формою державної допомоги відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 4 Закону України № 1515 є відстрочення або розстрочення сплати податків, зборів чи інших обов'язкових платежів. Зазначена форма державної допомоги суб'єктам господарювання наразі є актуальною, оскільки в умовах нестабільної соціально-економічної ситуації нашої країни суб'єкти господарювання, як учасники податкових правовідносин, не завжди діють у рамках встановлених податковим законодавством вимог. Це призводить до неналежного виконання обов'язку зі сплати податків і зборів і, як наслідок, до виникнення податкового боргу. Для мінімізації збитків держави і підтримки суб'єктів господарювання в дію включаються різноманітні механізми, спрямовані на погашення податкового боргу, одним з яких є відстрочення та розстрочення податкового боргу.

Одразу зазначимо, що наразі термінологія ПК України та вищевказаного закону відрізняється. Так, у ст. 100 ПК України йдеться про розстрочення (відстрочення) грошових зобов'язань або податкового боргу платника податків, а у тексті Закону № 1515 – про відстрочення або розстрочення сплати податків, зборів чи інших обов'язкових платежів.

Згідно з пп. 14.1.39 п. 14.1 ст. 14 ПК України, грошове зобов'язання платника податків – сума коштів, яку платник податків повинен сплатити до відповідного бюджету як податкове зобов'язання та/або штрафну (фінансову) санкцію, що справляється з платника податків у зв'язку з порушенням ним вимог податкового законодавства та іншого законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи, а також санкції за порушення законодавства у сфері зовнішньоекономічної діяльності. У свою чергу податковий борг визначається законодавцем як сума узгодженого грошового зобов'язання, не сплаченого платником податків у встановлений ПК України строк, та непогашеної пені, нарахованої у порядку, визна-

ченому цим Кодексом¹. Як ми вже зазначили, у Законі № 1515 акцентується увага на розстроченні та відстроченні сплати податків, зборів на інших податкових платежів. На нашу думку, змістовне наповнення вказаних категорій відрізняється, зокрема, податковий борг та грошове зобов'язання включають в себе не лише сплату податків і зборів, а й суму штрафних (фінансових) санкцій – штрафу та/або пені. З огляду на наведене, ще раз підкреслимо нагальну потребу у додержанні чіткості, точності та однозначності термінології, яка використовується у чинному законодавстві. Саме такий підхід дозволить уникнути неоднакового трактування понять та категорій у правовому регулюванні і, як наслідок, колізій.

Відповідно до положень чинного податкового законодавства розстрочення та відстрочення є різновидом зміни строку сплати грошових зобов'язань (податкового боргу) платників податків. При їх характеристиці Р. Ф. Ханова акцентує увагу на спільних рисах і пропонує виділяти такі: 1) є саме зміною термінів виконання податкового обов'язку; 2) зміна строків стосується як безпосередньо грошового зобов'язання, так і податкового боргу; 3) зміна строку при розстроченні та відстроченні має певний відплатний характер, що пов'язується з виникненням обов'язку сплачувати проценти протягом такого строку; 4) сплата платником податків грошових зобов'язань або податкового боргу в режимі відстрочення та розстрочення гарантується трансформованою конструкцією забезпечувального заходу. Про це свідчить порівняння процентів із пенею, яка і є традиційним засобом забезпечення виконання обов'язку². Погоджуючись із запропонованим підходом вченої, вважаємо за доцільне більш детально зупинитися на розгляді процедури застосування вказаних заходів.

Порядок розстрочення (відстрочення) грошових зобов'язань (податкового боргу) платників податків затверджено наказом Міністерства доходів і зборів України від 10 жовт. 2013 р. № 574³. Для того,

¹ Пп. 14.1.175 п. 14. 1 ст. 14 Податкового кодексу України: Закон України від 02 груд. 2010 р. № 2755-VI URL:<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.

² Ханова Р. Ф. До проблеми розстрочення та відстрочення податкового боргу. *Фінансове право*. 2013. № 4 (26). С. 22.

³ Про затвердження Порядку розстрочення (відстрочення) грошових зобов'язань

аби розпочати процедуру розстрочення (відстрочення) грошових зобов'язань (податкового боргу), платник податків звертається до органів доходів і зборів за місцем свого обліку або за місцем обліку відповідного грошового зобов'язання (податкового боргу) з письмовою заявою, в якій обов'язково зазначається про: а) суми податків, зборів, штрафних (фінансових) санкцій (штрафів), пені, сплату яких платник податків просить розстрочити (відстрочити); б) строк розстрочення (відстрочення); в) періоди сплати. При цьому окремо зазначаються суми, строк сплати яких ще не настав, а також строк сплати яких вже минув.

Звертаємо увагу на необхідність внесення змін до наказу № 574. За текстом вказаного нормативно-правового акта неодноразово зазначено, що відносини стосовно розстрочення чи відстрочення грошових зобов'язань (податкового боргу) виникають між платником податків та органами доходів і зборів. Однак відповідно до приписів чинного податкового законодавства органи доходів і зборів наразі реорганізовано в органи Державної фіскальної служби України. Державна фіскальна служба діє на підставі постанови Кабінету Міністрів України № 236, якою затверджено відповідне положення¹. З огляду на наведене, пропонуємо замінити словосполучення «органи доходів і зборів» у відповідних відмінках на «органи Державної фіскальної служби України».

Заява платника податків про розстрочення / відстрочення грошових зобов'язань чи податкового боргу вноситься до відповідного Реєстру². Такий реєстр є відкритим і розміщується на офіційному сайті Державної фіскальної служби України. Обов'язок щодо своєчасного внесення інформації до Реєстру заяв протягом двох робочих днів з дня прийняття або отримання рішення про розстрочення, відстрочення грошових зобов'язань чи податкового боргу та/або укла-

(податкового боргу) платників податків: наказ Міністерства доходів і зборів України від 10 жовт. 2013 р. № 574. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z1853-13>

¹ Про Державну фіскальну службу України: постанова Кабінету Міністрів України від 21 трав. 2014 р. № 236. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/236-2014-%D0%BF>

² Там само.

дення відповідного договору з платником податків¹. Таким чином, заяви платника податків про розстрочення чи відстрочення грошових зобов'язань (податкового боргу) вносяться до Реєстру вже після прийняття відповідного рішення контролюючим органом та/або укладення договору про відстрочення (розстрочення).

До заяви платника податків додається економічне обґрунтування, яке має чітко визначену структуру і складається з: 1) переліку обставин, що свідчать про наявність загрози виникнення або накопичення податкового боргу, і доказів існування таких обставин; 2) аналізу фінансового стану; 3) графіка погашення розстрочених (відстрочених) сум; 4) розрахунків прогнозних доходів платника, що гарантують виконання графіка погашення². Окрім наведених документів, які має подати платник до контролюючого органу, необхідно враховувати й підстави для розстрочення чи відстрочення податкового боргу.

Так, підставою для розстрочення грошових зобов'язань (податкового боргу) платника податків є надання ним достатніх доказів існування обставин, що свідчать про наявність загрози виникнення або накопичення податкового боргу такого платника податків, а також економічного обґрунтування, яке свідчить про можливість погашення грошових зобов'язань (податкового боргу) та/або збільшення податкових надходжень до відповідного бюджету внаслідок застосування режиму розстрочення, протягом якого відбудуться зміни політики управління виробництвом чи збутом такого платника податків. Інша підстава передбачається для відстрочення грошових зобов'язань (податкового боргу) платника податків. Зокрема, такою підставою є надання ним доказів, що свідчать про наявність дії обставин непереборної сили, що призвели до загрози виникнення або накопичення податкового боргу такого платника податків, а також економічного обґрунтування, яке свідчить про можливість погашення грошових

¹ П. 5 постанови Кабінету Міністрів України «Про державну фіскальну службу України» від 21 трав. 2014 р. № 236. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/236-2014-%D0%BF>

² Абз. 2 п. 3.1 наказу Міністерства доходів і зборів України «Про затвердження Порядку розстрочення (відстрочення) грошових зобов'язань (податкового боргу) платників податків» від 10 жовт. 2013 р. № 574. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z1853-13>

зобов'язань (податкового боргу) та/або збільшення податкових надходжень до відповідного бюджету внаслідок застосування режиму відстрочення, протягом якого відбудуться зміни політики управління виробництвом чи збутом такого платника податків¹. Перелік позначених обставин визначено постановою Кабінету Міністрів України від 27 груд. 2010 р. № 1235 «Про затвердження переліку обставин, що свідчать про наявність загрози виникнення або накопичення податкового боргу, і доказів існування таких обставин»².

Відповідно до вказаної постанови, перелік обставин, що є підставою для розстрочення грошових зобов'язань або податкового боргу заявника є вичерпним і до них віднесено такі: (1) загроза виникнення неплатоспроможності (банкрутства) заявника в разі своєчасної та в повному обсязі сплати ним грошового зобов'язання або погашення податкового боргу платника; (2) недостатність майна заявника – фізичної особи (без урахування майна, на яке відповідно до законодавства не може бути звернене стягнення) для своєчасної та у повному обсязі грошового зобов'язання або погашення податкового боргу в повному обсязі чи відсутність у заявника – фізичної особи майна; (3) сезонний характер виробництва та/або реалізації товарів (робіт, послуг); (4) виконання заявником плану реорганізації власного виробництва та/або зміна його організаційної структури, що призводить (може призвести) до значного спаду виробництва протягом певного періоду; (5) проведення науково-дослідних, конструкторських, а також соціально орієнтованих робіт, які передбачають створення робочих місць для інвалідів, захист навколишнього природнього середовища, підвищення енергетичної ефективності виробництва, або технічного переоснащення власного виробництва; (6) провадження інноваційної діяльності, у тому числі створення нових та удоско-

¹ Абз. 3, 4 п. 3.1 наказу Міністерства доходів і зборів України «Про затвердження Порядку розстрочення (відстрочення) грошових зобов'язань (податкового боргу) платників податків» від 10 жовт. 2013 р. № 574. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z1853-13>

² Про затвердження переліку обставин, що свідчать про наявність загрози виникнення або накопичення податкового боргу, і доказів існування таких обставин: постанова Кабінету Міністрів України від 27 груд. 2010 р. № 1235. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1235-2010-%D0%BF>

налення існуючих технологій, видів сировини та матеріалів широкого застосування; (7) виконання державного оборонного замовлення та ін.¹ Кожна з позначених обставин має бути підтверджена документально. Наприклад, загроза виникнення неплатоспроможності (банкрутства) заявника в разі своєчасної та в повному обсязі сплати ним грошового зобов'язання або погашення податкового боргу платника підтверджується висновком про результати аналізу фінансового стану відповідного платника податків, що проводиться контролюючим органом за даними бухгалтерського обліку².

Підставою для розстрочення грошових зобов'язань та податкового боргу є форс-мажорні обставини (обставини непереборної сили), їх визначення міститься у ч. 2. ст. 14-2 Закону України «Про торгово-промислові палати України»³. Перелік таких обставин є відкритим, умовно їх можна розподілити на декілька груп, зокрема:

А) надзвичайні та невідворотні обставини, що об'єктивно унеможливають виконання зобов'язань, передбачених умовами договору (контракту, угоди тощо), обов'язків згідно із законодавчими та іншими нормативними актами. До цієї групи належать такі, як: загроза війни, збройний конфлікт або серйозна погроза такого конфлікту, включаючи але не обмежуючись ворожими атаками, блокадами, військовим ембарго, дії іноземного ворога, загальна військова мобілізація, військові дії, оголошена та неоголошена війна, дії суспільного ворога, збурення, акти тероризму, диверсії, піратства, безладу, вторгнення, блокада, революція, заколот, повстання, масові заворушення, введення комендантської години, експропріація, примусове вилучення, захоплення підприємств, реквізиція, громадська демонстрація, блокада, страйк, аварія, протиправні дії третіх осіб, пожежа, вибух, тривалі перерви в роботі транспорту, регламентовані умовами відповідних рішень та актами державних органів влади, закриття

¹ Про затвердження переліку обставин, що свідчать про наявність загрози виникнення або накопичення податкового боргу, і доказів існування таких обставин: постанова Кабінету Міністрів України від 27 груд. 2010 р. № 1235. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1235-2010-%D0%BF>

² П. 2 ч. 1 вищевказаної постанови Кабінету Міністрів України.

³ Про торгово-промислові палати України: Закон України від 02 груд. 1997 р. № 671/97-ВР. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/671/97-%D0%B2%D1%80>

морських проток, ембарго, заборона (обмеження) експорту/імпорту тощо;

Б) ті, що викликані винятковими погодними умовами і стихійним лихом, а саме: епідемія, сильний шторм, циклон, ураган, торнадо, буревій, повінь, нагромадження снігу, ожеледь, град, заморозки, замерзання моря, проток, портів, перевалів, землетрус, блискавка, пожежа, посуха, просідання і зсув ґрунту, інші стихійні лиха тощо. Факт існування форс-мажорних обставин чи обставин непереборної сили підтверджується сертифікатом Торгово-промислової палати або ж рішенням Президента України про оголошення окремих місцевостей України зоною надзвичайної екологічної ситуації, затверджені Верховною Радою України¹. При цьому у разі підтвердження обставин непереборної сили рішенням Президента України про оголошення окремих місцевостей України зоною надзвичайної екологічної ситуації, платник податків має подати довідку, видану відповідним місцевим органом, що має право підтверджувати наявність обставин непереборної сили.

Синтезуючи наведене, можемо констатувати, що законодавчо закріплені різні підстави для розстрочення чи відстрочення грошових зобов'язань (податкового боргу) платника податків; їх документальне підтвердження та суб'єкти, які підтверджують існування відповідних підстав. Безумовно, вони різняться й за змістом. При розстроченні суми грошових зобов'язань або податкового боргу (в тому числі окремо – суми штрафних (фінансових) санкцій) погашаються рівними частками починаючи з місяця, що настає за тим місяцем, у якому прийнято рішення про надання такого розстрочення.

Відстрочені ж суми грошових зобов'язань або податкового боргу погашаються рівними частками починаючи з будь-якого місяця, визначеного відповідним контролюючим органом чи відповідним органом місцевого самоврядування, який згідно із пунктом 100.8 ст. 100 ПК України затверджує рішення про розстрочення або відстрочення грошових зобов'язань або податкового боргу, але не пізніше закін-

¹ Абз. 3, 4 ч. II постанова Кабінету Міністрів України від 27 груд. 2010 р. № 1235. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1235-2010-%D0%BF>

чення 12 календарних місяців з дня виникнення такого грошового зобов'язання або податкового боргу, або одноразово у повному обсязі.

Повертаючись до розгляду процедури розстрочення/відстрочення грошових зобов'язань чи податкового боргу платника, зауважимо, що за результатами розгляду документів, поданих конкретним платником, протягом 30 календарних днів приймається одне з таких рішень: (1) надати розстрочення чи відстрочення грошових зобов'язань (податкового боргу); (2) відмовити платнику у наданні розстрочення чи відстрочення грошових зобов'язань (податкового боргу)¹. Суб'єктом, уповноваженим на прийняття таких рішень є керівник контролюючого органу.

Згідно з п. 2.1 наказу Міністерства доходів і зборів України № 574², розстрочення (відстрочення) грошових зобов'язань (податкового боргу) можуть надавати в межах повноважень за кожним окремим випадком: а) Міністерство доходів і зборів України - без обмежень суми; б) головні управління Міндоходів в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві, Севастополі та Міжрегіональне головне управління Міндоходів – Центральний офіс з обслуговування великих платників – на суму не більше 3 млн гривень; в) державні податкові інспекції, спеціалізовані державні податкові інспекції – на суму не більше 300 тис. гривень. Ми вже зазначали, що з 2014 року система податкових органів зазнала реорганізації і нормативне регулювання відносин, пов'язаних із наданням розстрочення чи відстрочення грошових зобов'язань (податкового боргу) також потребує певних коригувань з урахуванням сучасних реалій. Пропонуємо викласти п. 2.1 в такій редакції: «Розстрочення (відстрочення) грошових зобов'язань (податкового боргу) можуть надавати в межах повноважень за кожним окремим випадком:

Державна фіскальна служба України (далі – ДФС) – без обмежень суми;

¹ Абз. 1 п. 3.2 р. III наказу Міністерства доходів і зборів України від 10 жовт. 2013 р. № 574 «Про затвердження Порядку розстрочення (відстрочення) грошових зобов'язань (податкового боргу) платників податків». URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z1853-13>

² Там само.

головні управління ДФС в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві, Севастополі та Офіс великих платників податків ДФС – на суму не більше 3 млн. грн. у межах бюджетного року».

Рішення про відмову у наданні розстрочення чи відстрочення грошового зобов'язання (податкового боргу) приймається контролюючим органом у разі, якщо відсутні підстави для відстрочення чи розстрочення або ж у разі недотримання обов'язкових вимог, встановлених законодавством. Вказані рішення обов'язково оформлюється письмово. Якщо рішення про розстрочення (відстрочення) позитивне, то воно оформлюється у двох примірниках – для контролюючого органу та платника податків.

Показово, що розстрочення (відстрочення) надається окремо за кожним податком, збором, штрафною санкцією та пенею¹. Виключення із позначеного правила може бути лише, коли строк сплати грошових зобов'язань (податкового боргу) за окремими податками, зборами, пенею і санкціями, а також строк їх розстрочення (відстрочення) збігаються – приймається одне спільне рішення із зазначенням таких податків, зборів, штрафних санкцій та пені в окремих рядах. Прийняте рішення обов'язково реєструється у електронному журналі реєстрації надання розстрочення чи відстрочення платнику податків. Реєстрація має проводитись в той самий день, коли рішення прийнято або отримано уповноваженим суб'єктом². За текстом ми вже акцентували увагу на тому, що заяви платників податків про надання розстрочення, відстрочення грошових зобов'язань (податкового боргу) фіксуються у відповідному реєстрі. Прийняті контролюючим органом рішення з цього питання реєструються у журналі, який ведеться в електронній формі. При цьому відомості, які мають визначатися у вказаних документах чітко регламентовані нормами чинного законодавства.

Окрім подання заяви платником податків, прийняття рішення контролюючим органом та реєстрації позначених документів, про-

¹ Абз. 1 п. 3.3 наказу Міністерства доходів і зборів України від 10 жовт. 2013 р. № 574 «Про затвердження Порядку розстрочення (відстрочення) грошових зобов'язань (податкового боргу) платників податків». URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z1853-13>

² Там само.

цедура розстрочення (відстрочення) грошових зобов'язань (податкового боргу) обов'язково передбачає укладення договору між контролюючим органом, яким прийнято рішення про надання розстрочення (відстрочення) та відповідним платником податків. Такий договір укладається не пізніше наступного робочого дня з дня прийняття або отримання рішення за місцем обліку платника податків (або за місцем обліку його грошового зобов'язання (податкового боргу)).

Аналізуючи Додаток № 4 до Порядку розстрочення (відстрочення) грошових зобов'язань (податкового боргу) платників податків (пункт 3.5), можемо зробити висновок, що у цьому документі зазначаються як істотні, так і додаткові умови. До істотних належать: предмет договору, права та обов'язки сторін; додатковими є умови розгляду спірних питань за таким договором, строк дії договору й т.д. Поряд із цим, враховуючи те, що такий договір укладається у сфері публічних правовідносин і однією із сторін виступає держава, доцільного говорити про те, що всі умови договору про розстрочення (відстрочення) грошових зобов'язань (податкового боргу) є істотними. Строк дії договору починається з дати його підписання.

Платник може достроково погасити у повному обсязі розстрочені чи відстрочені сум грошових зобов'язань чи податкового боргу і внести відповідні зміни договору. У такому разі договір припиняє свою дію і вважається повністю виконаним¹. Як вбачається, навряд чи логічно вносити зміни до такого договору після дострокового погашення грошових зобов'язань чи податкового боргу, на які було надано розстрочення/відстрочення. Більш аргументованим вважаємо підхід, за якого у тексті договору між платником податків та контролюючим органом зазначатиметься окремий пункт такого змісту: «При достроковому погашенні у повному обсязі платником податків розстрочених чи відстрочених сум грошових зобов'язань (податкового боргу) договір припиняє свою дію і вважається повністю виконаним».

¹ Абз. 10 п. 4.3 наказу Міністерства доходів і зборів України від 10 жовт. 2013 р. № 574 «Про затвердження Порядку розстрочення (відстрочення) грошових зобов'язань (податкового боргу) платників податків». URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z1853-13>

Крім того, на наш погляд, у чинному законодавстві слід передбачити підстави дострокового розірвання договору з ініціативи контролюючого органу, перелік таких підстав має бути вичерпним, оскільки наразі вони чітко не визначені. З огляду на це, пропонуємо закріпити в абз. 1 п. 4. 4 наказу № 547 положення такого змісту: «Договір може бути достроково розірваний з ініціативи контролюючого органу в разі, якщо: 1) з'ясовано, що інформація, подана платником податків при укладенні зазначених договорів, виявилася недостовірною, перекрученою або неповною; 2) платник податків порушує умови погашення розстроченого грошового зобов'язання чи податкового боргу або відстроченого грошового зобов'язання чи податкового боргу».

Розглянувши деякі аспекти щодо надання таких форм державної допомоги суб'єктам господарювання як податкові пільги та розстрочення (відстрочення) грошових зобов'язань чи податкового боргу платника податків, констатуємо потребу у подальшому удосконаленні чинних нормативно-правових актів, їх адаптації до сучасних реалій правової дійсності та чіткості юридичної термінології.

2.3. Проблеми визначення та усунення ризиків при розрахунках в банках: правовий аспект

Питання розвитку економіки та створення умов для належного ведення господарської діяльності невід'ємні від розуміння та правового забезпечення функціонування не тільки інфраструктури, але й самих видів господарської діяльності, які фактично для суб'єктів господарювання є сервісними послугами. Тому необхідно звернути увагу на поглиблене дослідження самого бізнес-середовища для конкретних суб'єктів та належного правового регулювання робіт, послуг та таких суб'єктів.

Можливо погодитися, що бізнес-середовище характеризується територіальною цілісністю, в межах якої формується суб'єктами